

Мілана Срібняк

аспірантка

(Інститут всесвітньої історії

Національної академії наук України)

**ЧАСОПИС «ШЛЯХ» ЯК МЕДІАПЛАТФОРМА
ДЛЯ ІНФОРМУВАННЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ
У НІМЕЧЧИНІ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНОЇ МІСІЇ УНР (1919 р.)**

Історія видання часопису «Шлях», який протягом 1919 – першої половини 1920 рр. друкувався у друкарні табору Зальцведель (Німеччина) заходами Української військово-санітарної місії в Німеччині, залишається майже цілком не дослідженою темою в українській історіографії. Станом на сьогодні про це видання існує лише кілька маргінальних згадок [7, с. 166-184; 6, с. 55; 2, с. 356-368], між тим цей часопис відіграв важливу роль у справі національно-організаційного згуртування полонених українців, які перебували у таборах на теренах Німеччини в очікуванні на своє повернення додому в рамках репатріаційної акції, яку проводила згадувана місія за дорученням Директорії УНР.

Перша Українська військово-санітарна комісія в справах полонених прибула до Німеччини у жовтні 1918 р. за дорученням гетьманського уряду, а після приходу до влади Директорії УНР – вона була реорганізована у Військово-санітарну місію, зберігши в основі свій старий персональний склад. Нещодавня капітуляція Німеччини у війні істотно змінила акценти її діяльності – перед нею постало завдання організувати масову репатріацію десятків тисяч колишніх полонених українців, які продовжували залишатися у таборах та на роботах. В силу того, що одночасний виїзд такої кількості полонених був неможливий як з огляду на небажання німецької влади втрачати дешеву робочу силу, так і у зв'язку з відсутністю достатньої кількості рухомого (залізничного) складу для перевезення репатріантів.

В цій ситуації Місія спрямувала свої зусилля на згуртування таборян, з числа яких у багатьох таборах були створені українські громади; також нею були вжиті практичні заходи для полегшення умов їх перебування в таборах (у т.ч. грошима та переданням продуктів харчування, одягу й взуття); крім того Місія подбала про духовні потреби українців, влаштуовуючи в таборах курси, виклади, театральні вистави, надсилаючи до таборів українські часописи, книжки й бібліотечки; розробляла маршрути та логістику процесу повернення додому полонених українців [8, с. 1-2].

З метою полегшення комунікації з таборянами Місія вжила заходів для організації власного друкованого органу, покликаного оперативно інформувати бранців про хід репатріаційного процесу. Для цього Місія скористалася тим, що у таборі Зальцведель протягом 1916-1918 рр. видавалася газета полонених українців

«Вільне Слово», редакція якої мала у своєму розпорядженні все необхідне устаткування (друкарський верстат) та багатий досвід журналістської роботи. Змістовне наповнення і тиражування нового органу («Шлях») було доручено редакційному комітету Місії, який очолив Зенон Кузеля (в якості відповідального редактора) [6, с. 55].

Як зазначалося у першому номері газети (вийшов у світ 26 лютого 1919 р.) її завданням мало стати об'єктивне інформування «полонених і неполонених українців про події на Україні, діяльність українського правительства», а також аби «розрадити читачів у їхньому сумному становищі» [10, с. 2]. «Шлях» виходив двічі на тиждень досить значним накладом – 5000 примірників, крім того – нерегулярно виходив й ілюстрований додаток до нього [8, с. 1-2].

З метою отримання потрібної для своєї діяльності інформації Місія звернулася у лютому 1919 р. до таборян із закликом скласти списки всіх українців у таборах та активно листувалася з українськими громадами в цій справі. За її підрахунками станом на початок березня ц.р. у багатонаціональних таборах Німеччини до українських організацій входило 11248 полонених українців [9, с. 3] (підрахунки – *авт.*).

На шпальтах часопису розміщувалася важлива для полонених інформація, зокрема про те, що Місія координувала свою діяльність з представництвом Українського Червоного Хреста у складі д-ра І.Холодного (голова), О.Чубинського, д-ра В.Зелинського, д-ра А.Галина і 45 осіб лікарського та технічного персоналу (лікарі, сестри-жалібниці, фельдшери), яка прибула до Німеччини 20 березня 1919 р. До її безпосередніх завдань належала опіка над хворими українцями в таборах, супроводження їх під час транспортування додому, влаштування харчово-лікарських пунктів на маршруті перевезення полонених, обслуговування санітарних вагонів [11, с. 4; 14, с. 4; 15, с. 4; 4, с. 1-2].

З огляду на те, що багато українців у Німеччині перебували в багатонаціональних таборах, «Шлях» публікував на своїх шпальтах статті та повідомлення з різних таборів, і зокрема з тих, де вже існували українські організації та гуртки [5, с. 4]. Співробітники часопису активно листувалися з українськими організаціями з різних таборів, і з часом їх діяльність дістала схвальні відгуки від таборових громад. Так, зокрема, у листі полонених з табору Байрат зазначалося: «„Шлях“ навіває в серця п'ятилітніх страдальців надзвичайне вдоволення...» [16, с. 3].

Діяльність місії на початку літа 1919 р. була значно ускладнена різними штучними перешкодами з боку німецької влади, а також активізацією діяльності денікінських емісарів та більшовицьких агентів, які розгорнули у таборах потужну антиукраїнську пропаганду. На заклик Місії українські організації всіх таборів висловили рішучий протест з приводу спроб російських офіцерів здійснити запис бажаючих до лав Добровольчої армії [13, с. 4].

На початку червня 1919 р. заходами місії УЧХ (спільно з ВСМ УНР) у Берліні була влаштована спеціальна станиця для прийому полонених українців, які відряджалися таборовими українськими організаціями до столиці у різних справах. Всі вони безкоштовно забезпечувалися у станиці харчовим пайком та ліжко-місцем

упродовж двох діб [11, с. 4; 14, с. 4; 15, с. 4; 4, с. 1-2]. Діяльність членів українських місій мала позитивні наслідки у справі налагодження лікарської допомоги полоненим українцям: у таборах були створені шпиталі, до яких місією УЧХ були відряджені лікарі [17, с. 3].

16 серпня 1919 р. полонені українці 19 таборових громад (спільно з Місією) організували проведення акції вагомого національно-патріотичного значення. Цього дня у безрадiсному житті полонених українців сталася сумна, але водночас й урочиста подія – у Вецлярі було відкрито пам'ятник полоненим українцям, які померли на чужині. Він був збудований за проектом відомого українського митця М.Паращука на кошти, зібрані всіма полоненими. На думку ініціаторів його спорудження, пам'ятник повинен був «пригадувати не тільки те, що у вецлярській землі лежить яких 400 українських полонених, але також і те, що місцевість, де побудовано пам'ятник, була місцем, де в часі великої світової війни плекалася українська національна думка» [1, с. 1-2; 12, с. 1].

Наступного дня у Вецлярі розпочала свою роботу конференція представників українських організацій 19 таборів полонених у Німеччині, перед якими виступили члени Місії. Делегати полонених висловились за доцільність скупчення всіх вояків-українців в одному (або кількох) таборах з ціллю активізації культурно-просвітницької роботи і полегшення процесу їх репатріації та схвалили рішення про необхідність запровадження контролю за харчуванням з боку Місії. За дорученням 40 тисяч своїх товаришів делегати конференції прийняли також спеціальну резолюцію, в якій містився заклик до держав Антанти без зволікань поновити процес репатріації полонених [3, с. 1-2].

Часопис «Шлях» видався принаймні до липня 1920 р. (за цей час вийшло 135 номерів газети), і кожен його випуск містив у собі важливу й актуальну інформацію, яка була адресована полоненим українцям та стосувалася як особливостей проведення репатріаційного процесу, так і подій, що відбувалися в Україні та сусідніх державах. Завдяки цьому видання здобуло собі авторитет та підтримку українських громад та гуртків, які виникли (стараннями Місії) у змішаних таборах, проте внаслідок складного військово-політичного становища – в якому опинилася УНР у 1919 р. – організувати широку репатріаційну акцію не вдалося. Припинення фінансування Української військово-санітарної місії в справах полонених у Німеччині влітку 1920 р. призвело до згорання усіх її ініціатив, започаткованих у таборах, та завершилося ліквідацією самої Місії та відповідно припиненням видання часопису «Шлях».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відслонення пам'ятника помершим українським полоненим у Вецлярі *Шлях*. Зальцведель, 1919. 30 серпня. Ч.52. С. 1–2.
2. Залізнюк О., Білименко Л., Швець І. Українські таборіві газети Німеччини та Австро-Угорщини 1915–1918 років: історія формування, зміст, тематична насиченість (За матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені

В.І.Вернадського) *Наукові праці Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 44 С. 356–368.

3. Конференція представників українських громад у Німеччині *Шлях*. Зальцведель, 1919. 10 вересня. Ч. 55. С. 1–2.

4. Місія Українського Червоного Хреста у Німеччині *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 30 липня. Ч. 6. С. 1–2.

5. З життя полонених у Німеччині *Шлях*. Зальцведель, 1919. 5 квітня. Ч. 11. С. 4.

6. Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.І. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. Київ, 2000. 202 с.

7. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). Київ, 1999. 296 с.

8. Українська Військова Місія для справ українських полонених у Німеччині *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 21 червня. Ч. 5. С. 1–2.

9. Скільки українців пробуває ще в полоні по мішаних таборах *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 5 березня. Ч. 2. С. 3.

10. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 26 лютого. Ч. 1. С.2

11. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 29 березня. Ч. 3. С.4;

12. *Шлях: Ілюстрований додаток*. Зальцведель, 1919. 8 листопада. Ч. 7. С.1.

13. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 7 червня. Ч. 27. С. 4.

14. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 14 червня. Ч. 30. С. 4.

15. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 25 червня. Ч. 33. С. 4.

16. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 8 жовтня. Ч. 63. С. 3.

17. *Шлях*. Зальцведель, 1919. 31 грудня. Ч. 86. С. 3.